

СТАНОВИЩЕ

на проф. д-р Панайот Карагьозов,
преподавател по история на славянските литератури в
Катедрата по славянски литератури на СУ „Св. Климен Охридски“ –
член на Научно жури за придобиване на
образователната и научна степен „Доктор“
в ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

Област на висше образование: Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Специалност: Литератури на народите на Европа, Америка,
Африка, Азия и Австралия (Славянски литератури)

Форма на докторантурата:

Редовна

Дисертант:

Магистър Мария Георгиева Чорбаджиева

Научен ръководител:

Доц. д-р Анжелина Пенчева

Тема на дисертацията:

Историческа действителност и художествена фикция в романите „Война със саламандрите“ от Карел Чапек и „Банкет в Блитва“ от Мирослав Кърлежа

Представеният за публична защита дисертационен труд *Историческа действителност и художествена фикция в романите „Война със саламандрите“ от Карел Чапек и „Банкет в Блитва“ от Мирослав Кърлежа* е с обем 149 компютърни страници и се състои от увод, пет вътрешно разчленени глави, заключение и списъци на използваната литература и публикациите на дисертантката. Авторефератът (в който не са отбелязани научните приноси) върху 22 страници отразява адекватно и пропорционално съдържанието на дисертацията, която е обсъдена и насочена за публична защита на заседание на Катедрата по славистика във Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ на 13.12.2016 г.

Маг. Мария Чорбаджиева е насочила изследователското си внимание към двама славянски писатели, които са приблизителни хронологически връстници, принадлежат

към централно-европейската литература и ярко изразяват критиката си към формираните през междувоенния период тоталитаризъм, авторитаризъм и милитаризъм. Интересно е да се припомни, че докато авторът на есето „Защо не съм комунист?“, Карел Чапек (1890–1938), критикува унищожаването на идейния и плурализъм от позициите на „буржоазен демократ“, хърватският модернист Мирослав Кърлежа (1883–1981) през голяма част от жизнения и творческия си път е апологет на марксизма и дори е член на Комунистическата партия. Въпреки техните диаметрално различаващи се мирогледи, двамата писатели имат удивително сходни възгледи относно милитаризма и тоталитаризма. Преди написването на антиутопията „Война със саламандрите“ (1936), Чапек излага художествено своите опасения за надигащата се военна опасност в поредица фантастични драми и романи, сред които са „Р.У.Р“, „Из живота на насекомите“, „Бялата болест“ и „Кракатит“, а преди появата на първата част на „Банкет в Блитва“ (1938, 1939, 1962) Кърлежа изразява своите антивоенни убеждения в прозаичния сборник „Хърватският бог Марс“. В есето „Виенски вариации“ (1934) и други публикации той изказва опасенията си от трансграничното разпространение на фашизма. Отношението на Чапек и Кърлежа към тоталитаризма е безспорната пресечна точка на разнородното им от идейна и естетическа гл. т. творчество.

Обект на дисертацията на Мария Чорбаджиева са антиутопичният роман на К. Чапек „Война със саламандрите“ и алегоричната трилогия „Банкет в Блитва“ на М. Кърлежа, а неин предмет – трансформацията на историческата действителност в художествена фикция и рецепцията на последната във времето. Дисертантката си поставя за цел да покаже традиционното и новаторското в изграждането на художествените светове на „Война със саламандрите“ и „Банкет в Блитва“; да изтъкне философските и обществени послания, които авторите излъчват към своите читатели, и да проследи рецепцията на текстовете във времето.

В контекста на дефинираната от М. Кундера, Д. Киш, З. Константинович и др. писатели и критици централно-европейска литература, М. Чорбаджиева нарежда Чапек и Кърлежа до Я. Хашек и Фр. Кафка, отчитайки сходните им умения да превръщат абсурдната австро-унгарска и пост австро-унгарска действителност в художествена фикция на абсурда.

Изследователката установява, че Чапек и Кърлежа избират фикционален, а не реалистичен подход при изграждането на романовите си истории, но докато световният чех във „Война със саламандрите“ използва антиутопията и фантастиката, хърватският модернист в „Банкет в Блитва“ предпочита алегорията. Чорбаджиева маркира и редица други разлики, между които са и тези, че повествованието в романа на Чапек е „детайлно и приключенско“, а в „Банкет в Блитва“ действието е пресъздадено чрез разказите на отделните герои; Чапек алегоризира персонажите, а Кърлежа – топосите и др. Наред със специфичните различия на двата романа М. Чорбаджиева установява, че техни общи знаменатели са фикционализирането на (политическата) действителност и прилагането на наративни техники от т.нар. репортажен роман – вплитане в основното повествование на изрезки от вестници, епистоларни, рекламни и агитационни материали и пр. паратекстови елементи, към които също така спадат пояснителните бележки на Чапек и обясненията на М. Кърлежа в третата част на романа. В работата си дисертантката прилага и извадки от най-характерните паралитературни фрагменти в двата романа и коментира функцията на интертекстуалните препратки (Фауст, Вагнер и др.) в тях. От тематична гл. т. общото между романите е, че „те представляват разказ за сътворяването на едни нови светове и държави, в които властват диктатори“.

М. Чорбаджиева се стреми да открие „сигналите на фикцията“, да „разкодира текстовите алегии“ и да отговори на въпроса „доколко алегоричното към момента на написване е алегорично в наши дни“. Тя отчита, че третата част на „Банкет в Блитва“ е създадена повече от две десетилетия след първоначалната поява на двата романа, поради което търси техните прилики не в „обвързаността на текстовете с конкретното време, а по-скоро в намирането на сходни послания“. Според изследователката непреходната стойност на двете книги се състои в това, че посланията които отправят, са едновременно „в и извън своето време на написване“. Тя отчита, че въпреки манипулираната от двамата автори историческа хронология, романите правят оценка и преоценка на миналото и подчертават културния континуитет и цикличността на обществените процеси, поради което „фабулата в романа [„Война със саламандрите“] е заредена със смисъл и значение за всеки [исторически] период“, а макар и като следствие от мистифицираната от Кърлежа история и въведените в нея действителни исторически личности (Нерон, Джордано Бруно и др.), „блитвинското страдание може да се сравни с общочовешкото такова“. Интересни

са наблюденията на дисертантката, че романът „Банкет в Блитва“ е „символ на човешката памет за правилното и неправилното“, и че новите (авторитарни) общества в двата романа „изплуват“ на историческата повърхност от метафоричните тъмни подземия.

М. Чорбаджиева представя написаните в навечерието на Втората световна война романи като художествени визии, които много скоро се превръщат в реалност. Тук е редно да споменем, че този тип визионерски предупреждения към съвременниците и потомците се срещат в редица други фантастични драми и романи на Чапек. Но докато опасенията на световния чех, че недобросъвестното използване на постиженията на научнотехническия прогрес ще доведе до хуманитарна катастрофа („Р.У.Р.“, „Кракатит“, „Фабрика за абсолюти“), спохожда потомците му (Хирошима, Чернобил...), негативите от унищожаването на политическия плурализъм се стоварват с пълна сила още върху неговото поколение. Не само „Война със саламандрите“, но и „Бялата болест“ и „Майка“ предупреждават за неминуемата военна трагедия, а още по-интересно е да се припомни, че още през 1922 г. в третата част на комедията „Из живота на насекомите“ Чапек визира очаквания военен сблъсък между двете тоталитарни системи. По подобен начин (без да ги назовава поименно) Кърлежа представя типологически сходната същност на тоталитарните режими от Мусолини, Хитлер, Сталин и Мао, през Франко и Салазар, до Тито – диктатори, които хърватският писател успява да надживее. Интересно е да се отбележи, че публикуването на „Банкет в Блитва“ съвпада с подписването на договора Рибентроп-Молотов, дал зелена светлина на анексирането на (Б)Литва, (Б)Латвия и (Б)Естония от Съветския съюз.

Чорбаджиева прави архетипно-психологическа класификация на романовите персонажи, свеждайки ги до следните типове: на владетеля, на бореца, на тревожния/на прозирация бъдещето, на любящия и на откривателя. В съпоставителното си изследване дисертантката типологизира героите, символизиращи доброто (Х. и Волф Майнерт и Нилс Нилсен) и злото (Вожда саламандър, Барутански), подчертавайки, че в образите и словата на първите „са закодирани и авторовите гледни точки по политическите въпроси и по отношение на проблема за човешките права и достойнства“.

Интересени са наблюденията на дисертантката върху описанието и функцията на смъртта в двата романа. Чорбаджиева констатира, че Чапек и Кърлежа представят смъртта като следствие от нарушаването на социалната хармония, но докато при чеха тя е

масовизирана и е пряк резултат на военните действия, при хърватина смъртта е персонално обвързана с политическите репресии на режима на Барутански. Общото между двата романа е и внушението за доминираната от военизираните режими междувоенна действителност, в която животът и плътта на хора и саламандри са сведени до компоненти на милитаристичната индустрия.

Дисертантката прави опит за разкриване на опозицията логика – усет, която при Чапек (особено в т.нар. *джобни разкази*) би трябвало да се разглежда по-скоро като единство, и трансформирането на традиционното противопоставяне ние – те в ние – ние. Чорбаджиева обобщава, че „това са културни периоди, през които в литературата се очертава образът на врага според степента му на другост“, и че „апокалиптичното звучене на романа/те е породено от конфликта между сходните модели“.

Мария Чорбаджиева заключава, че „Чапек и Кърлежа не просто фикционализират своята реалност, но и проектират алтернативи за развитието на човечеството в бъдеще“, поради което сравняваните романи имат надвременно и надпространствено значение. Въз основа на анализите на „Война със саламандрите“ и „Банкет в Блитва“ дисертантката откроява мнението на двамата известни писатели, че апокалипсисът може да бъде не само санкционирано от Бога човешко прегрешение, но и предизвикано от хората самоунищожение.

За съжаление анализите и обобщенията на дисертантката често са доста повърхностни, а изводите – декларативни. Разработката в редица случаи заявява изследователски намерения без да ги развие достатъчно обстойно и въпреки многобройната използвана и цитирана критическа литература изказът е небрежен и стои по-близо до формата „дипломна работа“, отколкото до „дисертация“. Но въз основа на оригиналното представяне на проблематиката и най-вече на безспорната заслуга, че в дисертационния труд *Историческа действителност и художествена фикция в романите „Война със саламандрите“ от Карел Чапек и „Банкет в Блитва“ от Мирослав Кърлежа* е извлечено в максимална степен общото от две трудно сравними произведения, предлагам на уважаемите колеги от Научното жури след успешна защита да присъдят на магистър Мария Г. Чорбаджиева образователната и научна степен „Доктор“.

20.01.2017 г.

Проф. Панайот Карагъзов